

AKADEMİK BÜLTEN

Gazi Üniversitesi Öğretim Üyeleri Derneği

ISSN 2148-5089
Cilt: 16 Sayı: 1-2 Aralık 2024

Başöğretmen Atatürk ve Kasım Ayı
Prof. Dr. Ali UÇAN

Kentsel Dönüşüme Dirençli Kent Tartışmaları Penceresinden Bakmak
Prof. Dr. Nilgün GÖRER TAMER

Eğitimi Standartlaştırma Çabaları: Bologna Süreci
Prof. Dr. Mehmet TOPLU

Yapay Zekânın Toplumsal Riskleri
Doç. Dr. Şafak ETİKE

Mustafa Kemal ATATÜRK

BAŞYAZI

Değerli Öğretim Üyeleri,

Gazi Üniversitesi Öğretim Üyeleri Derneği'nin yayın organı olan Akademik Bültenin 16. sayısı ile sizlerle yeniden buluşmanın sevincini yaşıyoruz. Değerli yazarların titizlikle emek vererek hazırladıkları makaleler aracılığı ile siz değerli öğretim üyelerine sesimizi duyurabilmek bültenin önemli bir amacıdır. Bu sayıda bize destek veren yazar öğretim üyelerine teşekkür ediyoruz.

Bu sayıdaki ilk yazı kökleri 1924 yılında Atatürk'ün kurmuş olduğu Musiki Muallim Mektebi'ne dayanan Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Müzik Eğitimi Anabilim Dalı Emekli Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ali Uçan'ın "Başöğretmen Atatürk ve Kasım ayı" yazısıdır. Uçan, yazısında Kasım ayının Atatürk odaklı birçok olağanüstü olguyu içermesinden söz eder. İkinci yazı Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Nilgün Görür Tamer'e aittir. Sayın Görür-Tamer yazısında kentsel dönüşüme farklı bir pencereden, başka bir deyişle "dirençli kent tartışmaları" penceresinden bakmaktadır. Bu bakış günümüzde karşılaştığımız kentsel dönüşüm projeleri ile yaşadığımız kentlerin kendine özgü kimliğinin ve çeşitliliğinin zarar görmesine vurgu yapmaktadır.

Üçüncü yazı Gazi Üniversitesinin bölünmesiyle kurulan Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesine geçen İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümünde öğretim üyesi, aynı zamanda derneğimizin yönetim kurulu üyesi olan Prof. Dr. Mehmet Toplu'nun "Eğitimi Standartlaştırma Çabaları: Bologna Süreci" başlıklı yazısıdır. Yazı anılan sürecin olası tehditleri de içinde barındırdığından söz eder. Üniversitelerin hatta ülkelerin kendine özgü yapılarının ortadan kalkması, üniversiteler içerisindeki kendine özgü uzmanlaşma yapılarının standartlaşma sonucu yok olması verilen tehdit örneklerindedir. Bültendeki son makaleyi ise, Yozgat Bozok Üniversitesi, İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Şafak Etike yazmıştır. Makale son yıllarda gündemden düşmeyen yapay zeka ve etkileri ile ilgili dikkat çekici bir yazıdır. Burada yazar yapay zekanın toplumsal risklerine yönelik eleştirel bir tartışma başlatmıştır. Tartışmanın sorunlara odaklanan içeriği şöyledir: Gizlilik ve gözetim sorunları, dezenformasyon ve davranış manipülasyonu, yapay zeka sistemlerinin opaklığı, telif hakları sorunları, karar destek sistemlerinin ayrımcı ve önyargılı olması, emek ve istihdam üzerindeki etkileri, sömürü, ekolojik riskler ve sürdürülemez çevre oluşturulması, epistemik teknoloji olarak yapay zekâ ve yapay zekânın yol açtığı epistemolojik sorunlar...

Keyifli okumalar ve sağlıklı günler dileriz. Bundan sonraki sayılar için yazılarınızı bekliyoruz. Saygılarımızla...

Gazi Üniversitesi Öğretim Üyeleri Derneği Yönetim Kurulu Adına

Prof. Dr. Gülgün ALPAN

Not: Değerli üyeler, yönetim kurulu olarak Aralık 2024'te yayınlamayı planladığımız bülteni sağlık, iş yoğunluğu gibi sorunlar nedeniyle Ocak 2025'te sizlere ulaştırabildik. Gecikme için özür dileriz.

Gazi Üniversitesi Öğretim Üyeleri Derneği

AKADEMİK
BÜLTEN

ISSN 2148-5089

Gazi Üniversitesi Öğretim Üyeleri Derneği
Resmi yayın organıdır. Yaygın, Süreli, Yılda 2
sayı yayınlanır.

İçindekiler

Gazi Üniversitesi Öğretim Üyeleri Derneği Yönetim Kurulu

Başkan ve Akademik Bülten İmtiyaz Sahibi

Prof. Dr. Gülgün ALPAN

Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi

II. Başkan ve Editör

Prof. Dr. Mehmet TOPLU

A. Hacı Bayram Veli Üniv. İletişim Fakültesi

Sayman

Dr. Öğretim Üyesi Haydar L. EJDER

*A. Hacı Bayram Veli Üniv. İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi*

Genel Sekreter

Prof. Dr. Aydın ŞIK

Gazi Üni. Mimarlık Fakültesi

Üye

Prof. Ülkü ÖZGÜR

Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi

Sorumlu Müdür:

Prof. Dr. Mehmet TOPLU

İletişim:

Maltepe Mahallesi Necatibey Cad.

No:48/8 Çankaya/Ankara

Tel: 0312 231 39 75

E-posta: ogretimuyeleridernegigaziunive@gmail.com

Web: <https://gazilider.org/>

*(Bülten yazılarında belirtilen görüşler
yazarların sorumluluğundadır.)*

Grafik Tasarım

Prof. Dr. Gülgün ALPAN

Dizgi

Prof. Dr. Aydın ŞIK

Başyazı.....iv

Prof. Dr. Gülgün ALPAN

Başöğretmen Atatürk ve Kasım Ayı.....5-6

Prof. Dr. Ali UÇAN

**Kentsel Dönüşüme Dirençli Kent Tartışmaları
Penceresinden Bakmak.....7-9**

Prof. Dr. Nilgün GÖRER TAMER

**Eğitimi Standartlaştırma Çabaları: Bologna
Süreci.....10-15**

Prof. Dr. Mehmet Toplu

Yapay Zekânın Toplumsal Riskleri

Doç. Dr. Şafak ETİKE.....16-20

BAŞÖĞRETMEN ATATÜRK VE KASIM AYI

Prof. Dr. Ali UÇAN

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Müzik Eğitimi Anabilim Dalı Emekli Öğretim Üyesi

Türkiye'mizin çağdaş kültür, sanat, müzik ve eğitim yaşamında *yılın her ayının* kendine özgü tarihsel bir anlamı, işlevi ve değeri vardır. Ama *tüm aylar* en ortak anlam, işlev ve değer olarak **Atatürk**'le ilgili olguları kapsar. Bu bağlamda *her ay* çok önemlidir. Ancak **Kasım** ayı öbürlerinden epey ayrı özellikler gösterir. Çünkü **Atatürk odaklı** birçok olağanüstü olguyu içerir. Bu kendine özgü **Atatürk Ayında Ulusal Yasımızı** izleyen **Öğretmenler Günümüz** özel bir anlam, önem ve değer taşır. **Öğretmenler Günümüzün** ana kaynağı, temel dayanağı, başat ögesi ve özü-özeği **Başöğretmen** Gazi Mustafa Kemal **Atatürk**'tür. O'nun **öğretmenlerle ilişkisi** yedi yaşında ilkokulda başlar, ortaokulda gelişir, lisede genişler-kökleşir, yükseköğrenim yıllarında yoğunlaşır, görev yıllarında derinleşir. 19 Mayıs **1919**'dan itibaren yaşamı boyunca **tam bir özdeşlik** gösterir.

Atatürk 23 Nisan **1920**'de TBMM'yi topladıktan yaklaşık iki ay sonra Ankara'da kurulan **Öğretmenler Derneği**'nin **Onursal Başkanlığı**'nı kabul eder. Temmuz **1921**'de toplanan **Eğitim Kurultayını** Açış Konuşmasında öğretmenlere **“Türkiye öğretmenleri”** diyerek seslenir. **1923**'te

Cumhuriyeti ilan edip **1924**'te **Öğretim Birliğini** sağladıktan sonra toplanan **Öğretmenler Birliği Kurultayı**'nda öğretmenleri **“Cumhuriyet'in özverili öğretmenleri”** olarak nitelendirir. **Kurultay Genel Kurulu Atatürk'ü “Hami (Esirgeyici-Koruyucu-Kollayıcı)”** seçer. O da **“Öğretmenler Birliğini Himayenin en önemli görevlerinden biri olduğu”**nu belirtir. **1 Kasım 1924**'te TBMM'yi Açış Konuşmasında tüm öğretmenleri **“Cumhuriyet öğretmenleri”** olarak nitelendirir ve adlandırır. Aynı gün öğretime açılan **Musiki Muallim Mektebi (MMM) Cumhuriyet müzik öğretmenlerini** yetiştirmeye başlar. Bu iş 1938'den itibaren **Gazi Terbiye Enstitüsü Müzik Şubesi**'nde sürdürülür.

Cumhuriyet anayasal olarak açıkça kurulup ilan edildikten sonra **Atatürk**'ün öğretmenleri **Cumhuriyet öğretmenleri** olarak adlandırılması nitelendirmesi, üstelik bunu devletin en yüce kürsüsünden milletvekillerine ve ulusa seslenirken kayda geçirmesi son derece anlamlıdır. Çünkü kurulan **Cumhuriyet çağdaş bir ulusal devlet, egemenlik, hükümet ve yönetim biçimi** olmasının yanı sıra, aynı zamanda **çağdaş bir ulusal yaşam, kültür ve**

AKADEMİK
BÜLTEN

eğitim biçimidir. Bu nedenle bu yeni yapının başat ögesi kültürün-eğitimin *cumhuriyet kültürü-eğitimi* ve öğretmenlerin *cumhuriyet öğretmenleri* olması doğal bir gerekliliktir. Çünkü bu yeni yapıda *öğretmen* yurttaşlara *Devlet, Ulus, Ülke* ve üçünü de kuşatan *Cumhuriyet* adına eğitim verir. Ve bunu *Türk Harfleriyle* yapar.

1 Kasım 1928 günü *Türk Harflerinin Kabulü ve Tatbiki Hakkında Kanun* çıkarılır. On gün sonra Bakanlar Kurulunca *Millet Mektepleri Kuruluş Tüzüğü* kabul edilir ve *Atatürk'e Millet Mektepleri Başöğretmeni* sanı verilir. Bu kararın resmen verilmiş, imzalanış ve kabul edilmiş tarihi **11 Kasım** 1928'dir. Tüzüğün yayımlanış tarihi ise **24 Kasım** 1928'dir. Aradan tam 53 yıl geçtikten sonra **1981**'de **Millî Eğitim Bakanlığı** bu tarihsel olguyu yeniden ele alır, değerlendirir. Bu köktenci devrimimizin ulu önderi *Atatürk*'ün *Ulus Okulları Başöğretmenliğini* kabul ettiği günün *Öğretmenler Günü* olarak

kutlanmasını kararlaştırır. Bu kararı alırken, 11 Kasım *Ulusal Yas* tutulan **10 Kasım Atatürk'ü Anma Günü**'nü izleyen güne rastladığından ve *Atatürk Haftası* içine girdiğinden, *Öğretmenler Günü*nün 11 Kasım değil, 24 Kasım olmasını yeğler ve belirler.

Atatürk gerçekte **19 Mayıs 1919'dan beri Ulusal Başöğretmenimizdir**. Ama **O'nun öğretmenlik niteliği** ta ortaokul yıllarından itibaren belirir ve gelişir. Subay olarak komuta eğittiği askerlere ve astlara verdiği eğitimle somut olarak başlar. *Eylemli ulusal Başöğretmenlik niteliği Samsun'a* çıktıktan itibaren üstlenip yürüttüğü tüm görevlerde kendini açıkça belli eder. 1928'de ise resmîleşerek yaşamı boyunca kesintisiz sürer. Yaşama gözlerini yumduktan beri de kesintisiz süregelir, günümüzden geleceğe ve sonsuza dek de kesintisiz süregidecektir. Gazi Üniversitesi'nin öğretim üyeleri ve öbür öğretim elemanları bütün bunların tam bilincindedir.

KENTSEL DÖNÜŞÜME DİRENÇLİ KENT TARTIŞMALARI PENCERESİNDEN BAKMAK

Prof. Dr. Nilgün GÖRER TAMER

Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Küresel iklim krizi, doğal afetler, pandemi ve sosyo-ekonomik dalgalanmalar gibi pek çok zorluğun karşısında, kentsel alanların planlanmasında 'yeni' yaklaşımlar ve çözüm önerileri ortaya konulmaktadır. Kentsel dönüşüm, modern şehirlerin dinamik yapısını şekillendiren en önemli araçlardan biridir. Bu planlama yaklaşımı kentsel alanların yeniden yapılandırılması, yenilenmesi veya tamamen yeniden tasarlanmasını içerir. Ancak, kentsel dönüşüm projeleri genellikle sosyo-ekonomik, çevresel ve politik tartışmaları da beraberinde getirir. Bu bağlamda, kentsel dönüşüm kentlerin sürdürülebilir ve uyumlu bir geleceğe doğru evrilmesi için kritik öneme sahiptir. Kentsel dönüşüm fiziksel ve altyapısal yeniliklerle, kentsel mekânları değişim süreçlerinde karşılaştıkları şoklara ve streslere karşı dayanıklılığını artırmayı da hedefler. Kentin fiziksel yapısının ve altyapısının sağlamlığı dış etkilere karşı doğrudan direnme gücünü belirler. Dolayısıyla günümüz kentlerinin yeniden inşa edilmesi süreci aynı zamanda mevcut ve gelecekteki risklere karşı daha esnek, dirençli ve sürdürülebilir hale getirilmesini de kapsar. Kentsel dönüşüm yerleşim alanlarının morfolojik

özelliklerini gözetenek ekolojik dengenin iyileştirilmesini ve yaşanabilir bir çevre hedefini sağlamak durumundadır. Oysa son dönemde, piyasa güçlerinin maksimum getiriye elde etmesine odaklanan kentsel dönüşüm yaklaşımı, yaşadığımız çevreleri eskisinden daha kırılğan hale getirir.

Kentsel dönüşüm projeleri genellikle ekonomik kalkınmayı ve fiziksel altyapıyı önceliklendirirken, toplumsal katılım ve çevresel sürdürülebilirlik gibi 'dirençli kent' ilkelerini görmezden gelir.

Ülkemizde uygulanan kentsel dönüşüm projelerinin, dirençli kent anlayışı ile çelişen birçok yönü vardır. Çoğu zaman, bu projeler ile "yeniden yapılanma" adı altında homojen bir kent dokusu yaratılırken, var olan mahallelerin sosyal, kültürel ve ekolojik yapısı göz ardı edilir.

Kentsel dönüşüm projeleri uygulandığında, dar gelirli mahalle sakinleri genellikle ekonomik baskılar nedeniyle yaşam alanlarını terk etmeye zorlanır. Bu durum, toplumsal dayanışma ağlarının zayıflamasına ve sosyal sermayenin erimesine neden olur. Yerinden edilen gruplar, yeni yerleşim alanlarında sosyal izolasyon

riskiyile de karşı karşıya kalır. Kentsel dönüşüm projelerinin birçoğu, ekonomik getiri odaklı olarak planlanmakta ve bu da toplumsal uçurumları derinleştirmektedir. Rant odaklı dönüşüm, daha yüksek gelir grupları için cazip alanlar yaratırken, dar gelirli grupları kent merkezlerinden uzaklaştırmaktadır. Bu durum, şehirlerin sosyal dokusunun bozulmasına, komşuluk ilişkilerinin zedelenmesine ve toplumsal ayrılmaya yol açar. Ayrıca, rant odaklı projeler genellikle yerel halkın katılımı olmadan gerçekleştirilmekte olup bu da topluluklarda güvensizlik yaratır. Dönüşüm alanlarından tahliye edilen bireyler, yeni alanlarda ekonomik ve sosyal uyum sorunlarıyla karşı karşıya kalır. Kent merkezlerinden uzaklaştırılan dar gelirli gruplar ulaşım, eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlere erişimde zorluk yaşar.

Diğer yandan, lüks konut projeleri veya ticari alanların inşa edilmesi mahallelerin ekonomik ve sosyal çeşitliliğini azaltmaktadır. Bu tür uygulamalar, dar gelirli grupları dışlayarak, yalnızca yüksek gelirli kesimlere hitap eden çevrelerin oluşmasına neden olur. Kentsel dönüşüm projeleri genellikle mevcut mahallelerin tarihsel ve kültürel dokusunu korumak yerine, tek tip ve standartlaştırılmış yapılaşmayı teşvik eder. Benzer şekilde kentsel dönüşüm projeleri kentlerin estetik ve tarihi yapısına da zarar verebilmektedir. Tarihi dokuların ve kültürel mirasın yok edilmesi, şehirlerin karakteristik

özelliklerini kaybetmesine neden olmaktadır. Bu durum, kültürel kimliğin korunması konusundaki çabaların önünde bir engel oluşturur. Kısaca yaşadığımız kentlerin kendine özgü kimliği ve çeşitliliği de zarar görür.

Çoğu kentsel dönüşüm projesi, yeşil alanların yok edilmesi veya doğal kaynakların tüketilmesi gibi çevresel maliyetler doğurur. Bu durum, şehirlerin iklim değişikliği ve doğal afetlere karşı dayanıklılığını zayıflatır. Kentsel dönüşüm projeleri genellikle yoğun altyapı ve inşaat faaliyetlerini beraberinde getirir. Bu faaliyetler, su ve toprak kirliliğine yol açar. İnşaat sürecinde ortaya çıkan hafriyat malzemeleri, kimyasal atıklar ve yağışlarla taşınan kirlilik su kaynaklarını olumsuz etkiler. Bu durum hem yerel ekosistemlere zarar verir hem de insan sağlığını tehdit eder. Bu süreçte yeni binaların inşa edilmesi, eski binaların yıkılması ve altyapının yenilenmesi sırasında çok miktarda enerji kullanılır ve karbon salımı gerçekleşir. Bu durum, küresel karbon ayak izinin artmasına yol açar.

Kentsel dönüşüm projeleri ile artan yapı yoğunluğu, 'betonlaşma' da doğal alanların kaybına neden olur. Bu durum, şehirlerin iklim değişikliği ve doğal afetlere karşı dayanıklılığını zayıflatan bir diğer önemli etkidir. Özellikle yeşil alanların yok edilmesi, geçirgen toprak yüzeylerin ve ağaç varlığının kaybı şehir içindeki

mikro iklim dengesini bozarak kentsel ısı adası etkisini artırır.

Yukarıda sıralanan toplumsal olumsuzlukların aşılmasında, çevresel kaygıların önceliklendirilmesinde, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesinde kentsel dönüşüm uygulamaları kritik bir rol oynar. Çeşitli çevresel, sosyal ve ekonomik zorluklara karşı dayanıklılık geliştirme kapasitesini öne çıkaran,

yenilikçi yaklaşımların desteklendiği bir kent yönetimi ve planlama sisteminin var olması, geleceğin kentlerinde sağlıklı bir yaşamın güvencesidir.

Sonuç olarak 'dirençli kent' yaklaşımı şehirleşme politikalarının merkezinde yer almalıdır. Kentlerin doğayla uyumlu bir şekilde gelişmesi uzun vadede, yaşadığımız şehirlerde çevresel adaletin ve sürdürülebilir yaşamın anahtarıdır.

EĞİTİMİ STANDARTLAŞTIRMA ÇABALARI: BOLOGNA SÜRECİ

Prof. Dr. Mehmet Toplu

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi

Giriş

Birleşik bir Avrupa ülküsü, uzun yıllar birbiri ile çatışan ülkelerin aralarındaki anlaşmazlıkları sona erdirmeye çabalarının bir ürünü olarak ortaya çıksa da, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği'nin dünyada etkin bir güç olarak ortaya çıkması bunda önemli bir rol oynamıştır. 1951 yılında, Belçika, Federal Almanya, Lüksemburg, Fransa, İtalya ve Hollanda'dan oluşan 6 üye ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulması bunun ilk adımını oluşturmuştur. Bugünkü anlamda Avrupa Birliği'nin ortaya çıkışı ise, 9-10 Aralık 1991'de Maastricht'te toplanan Avrupa Birliği Zirvesi'nde kararlaştırılan yeni bir Antlaşmanın müzakerelerine başlanmış ve antlaşma, 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 12 ülkenin katılımı ile kurulan birliğin üye sayısı sürekli artmış 1995 yılında 15'e, 2004 yılında 25 yükselmiştir (Avrupa Birliği'nin Tarihçesi, 2022). Günümüzde Avrupa Birliği'ne üye ülke sayısı 27'dir.

Avrupa Birliği'nin kurulması ile birlikte kurumsal örgütlenmeden, eğitime kadar toplumsal yapının bütün alanlarını belirleyecek adımlar atılmış ve üye ülkelerin hukuksal yapılarını ortadan kaldırmadan birleşik bir hukuki yapı ortaya konmuştur. Bu yapı içerisinde

eğitime ayrı bir önem verilmiş ve bu alanda sadece kendi ülkelerini değil, Birlik ile ilişkisi olan bütün ülkelerde de etkin olacak bir sistem yaratılmıştır. Avrupa'da yükseköğretim sistemlerini daha uyumlu hale getirmek, öğrenci ve akademisyenlerin hareketliliğini kolaylaştırmak ve küresel eğitim rekabetinde etkin yer alabilmek için 1999 yılında 29 ülkenin katılımı ile Bologna Deklarasyonu'nu yayınlamıştır. Buradaki amaçlardan biri hiç kuşkusuz, eski Sovyet Bloku'nda yer alan ve birliğe katılan ülkelerin yükseköğretim sistemlerinin ıslah edilmesi yer almaktadır.

BOLOGNA SÜRECİ'NİN TEMEL AMAÇLARI

Bologna Süreci yükseköğretim sisteminde Avrupa ülkelerinde var olan farklı eğitim sistemlerinin uyumlaştırarak, öğrencilerin çok ülkeli bir yapıda serbestçe hareket edebilmesini sağlamak, diplomaların bütün ülkelerde geçerli kılmak ve ekonomik entegrasyonda işgücünü daha nitelikli bir hale getirmek yer almaktadır. Bu amaçla yapılan düzenlemelerle yükseköğretim programları üç aşamalı bir yapıya dönüştürülmesi öngörülmüştür:

- Lisans (3 yıl)

- Yüksek Lisans (2 yıl)
- Doktora (3 yıl)

Bu sistem öğrenci hareketliliğini kolaylaştırmak ve çeşitli ülkelerdeki diplomaların tanınırlığını artırmayı amaçlıyordu. Bu temel amaçlar çerçevesinde:

1. Eşdeğerlik ve Standartlaşma: Avrupa çapında üniversite diplomalarının karşılıklı tanınması.

2. ECTS Kredi Sistemi: Derslerin Avrupa Kredi Transfer ve Biriktirme Sistemi (ECTS) ile hesaplanması.

3. Hareketlilik: Öğrencilerin ve akademisyenlerin serbest dolaşımı.

4. Kalite Güvencesi: Yükseköğretimde kalite standartlarının iyileştirilmesi.

5. Öğrenci Katılımı: Öğrencilerin eğitim süreçlerine daha fazla dâhil edilmesi (Bologna Declaration, 1999)

Bologna sürecinin yukarıda belirlenen temel amaçları göz önünde alındığında, Ritzer (2000)'in Toplumun McDonalddlaşması kitabında ele aldığı temel yaklaşımlarla bire bir örtüştüğü görülmektedir. Ritzer'in deyimi ile çağdaş bir toplumsal yapının sürdürülebilmesi için, iş süreçleri hız, verimlilik, standartlaşma, hesaplanabilirlik ve kontrol ilkeleri temel alınarak yeniden şekillendirilmektedir. Ritzer, kapitalist bir iktisadi ve toplumsal sistemin işleyiş biçiminin,

yukarıda belirtilen temel yapıya dönüştüğü düşüncesindedir.

Bologna Süreci bir bakıma McDonalddlaşmanın bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bologna Süreci ve McDonalddlaşmayı şu şekilde ortaya koyabiliriz:

1. Verimlilik: Bologna Süreci'nin temel amaçlarından biri, yükseköğretim sistemini daha verimli hale getirmektir. Üniversiteler, ECTS kredi sistemi ve standartlaştırılmış müfredatlarla öğrenci hareketliliğini kolaylaştırmış ve eğitimi daha hızlı hale getirmiştir.

2. Standartlaşma: McDonalddlaşmanın temel özelliklerinde biri olan standartlaşma, Bologna sürecinde etkin bir şekilde yer almaktadır. Ders programları ve çıktılarının belirli standartlar içerisinde yer alması temel hedeflerden biridir.

3. Hesaplanabilirlik: Bologna süreci, tıpkı McDonalddlaşmada olduğu gibi eğitim çıktılarının ölçülebilir hale getirilmesini teşvik eder. Bologna sürecinde yükseköğretim ECTS kredi sistemi ve kalite güvence mekanizmaları ile ele alınmaktadır.

4. Öngörülebilirlik: Bologna Süreci, eğitim sistemlerinin öngörülebilir ve tutarlı hale getirilmesini hedefler. Üniversiteler arasındaki ortak standartlar, öğrencilerin eğitim süreçlerini önceden planlamasını kolaylaştırır.

5. Kontrol: McDonalddlaşmanın kontrol boyutu, Bologna Süreci'nde kalite güvencesi ve

akreditasyon mekanizmaları ile kendini göstermektedir. Eğitim kurumları, belirlenen kriterlere uygun çalışmak zorunda bırakılarak kontrol altına alınmıştır. Bu amaçla birçok akreditasyon mekanizması geliştirilerek üniversitelerin belirlenen kriterlere uyması zorlanmaktadır.

Bologna sürecinde belirlenen ilkeler, hiç kuşkusuz yükseköğretim sisteminde belirli gelişmeler sağlasa da aynı zamanda birçok dezavantajı da beraberinde getirmiştir. Bu avantaj ve dezavantajları şu şekilde sıralayabiliriz:

Avantajlar:

1. Üç Aşamalı Derece Sistemi: Bologna Süreci, lisans, yüksek lisans ve doktora olmak üzere üç aşamalı bir derece sistemi benimseyerek, farklı ülkelerdeki akademik derecelerin karşılaştırılabilirliğini sağlamıştır.

2. Avrupa Kredi Transfer ve Biriktirme Sistemi (ECTS): ECTS'nin uygulanmasıyla, öğrencilerin farklı ülkelerde aldıkları derslerin tanınması ve kredilerin transferi mümkün hale gelmiştir.

3. Kalite Güvencesi: Bologna Süreci, yükseköğretimde kalite güvencesi sistemlerinin geliştirilmesini teşvik ederek, eğitim standartlarının yükseltilmesine katkı sağlamıştır.

4. Diploma Eki (Diploma Supplement): Diploma Eki uygulamasıyla, mezunların

diplomalarına ek olarak verilen bu belge, uluslararası alanda diploma tanınırlığını artırmış ve işverenler ile eğitim kurumları için şeffaflık sağlamıştır.

5. Öğrenci ve Akademisyen Hareketliliği:

Sürecin getirdiği standartlar ve uygulamalar sayesinde, öğrencilerin ve akademisyenlerin Avrupa içinde serbestçe hareket edebilmesi kolaylaşmış, bu da kültürel ve akademik etkileşimi artırmıştır. (European Student' Union, 2024)

6. İstihdam Edilebilirlik:

Bologna Süreci'nin bir diğer olumlu etkisi, mezunların işgücü piyasasında daha rekabetçi hale gelmesidir. Uluslararası düzeyde tanınan dereceler ve krediler, mezunların farklı ülkelerde iş bulmasını kolaylaştırmıştır.

Dezavantajlar:

1. Yerel Kimliğin Kaybı: Bologna Süreci'nin getirdiği standartlaşma, yerel eğitim sistemlerinin ve akademik programların özgün yapılarını kaybetmesine neden olmuştur. Bu standartlaşmalar sonucu birçok üniversitede var olan ve o üniversitelerin kendine özgü uzmanlaşma yapıları, standartlaşmanın bir sonucu olarak yavaş yavaş etkinliğini kaybetmeye başlamıştır. Nitekim bunun bir yansıması olarak Oxford ve Cambridge gibi köklü üniversiteler kendi kurumsal eğitim sistemlerinden vazgeçmeyerek bu süreç içerisinde yer almaktan kaçınmışlardır.

2. Finansman Problemleri: Bazı ülkelerde, Bologna Süreci'ne uyum sağlama maliyetleri üniversiteler için yüksek olmuş ve kamu kaynaklarından yeterli destek sağlanamamıştır. Bu sorunlar, özellikle Doğu Avrupa ülkelerinde kendini daha fazla göstermiştir.

3. Aşırı Rekabet: Eğitim kurumları arasındaki rekabetin artması, bazı üniversitelerin kaynaklarının zorlanmasına ve az gelişmiş üniversitelerin dezavantajlı duruma düşmesine yol açmıştır (Reinalda & Kulesza, 2005).

Mcdonaldlaşma açısından bakıldığında: Eğitimin meta haline gelmesi ve birey odaklı eğitim anlayışının zayıflaması açısından önemlidir. Ritzer'in kavramsallaştırmasına göre, standartlaşma ve hesaplanabilirlik ilkeleri, öğrencileri birer "müşteri" olarak gören bir sistem yaratabilmektedir. Bu durum, eğitimi sadece ekonomik bir değer olarak algılayan neoliberal politikaların güçlenmesine neden olmaktadır. Bundan dolayı Bologna süreci sağlamış olduğu avantajlar yanında, sistemi tek bir yapı içerisinde tanımlaması ve üniversitelerin hareket alanını kısıtlaması, karar süreçlerinin özerklik alanını sınırlandırmaktadır.

Türkiye, 2001 yılında Bologna Süreci'ne dâhil olmuş ve Yükseköğretim Kurulu (YÖK) liderliğinde uyum sürecine başlamıştır (Bologna Süreci Nedir, 2024). Bologna Süreci'nin Türkiye'deki yükseköğretim sistemi üzerindeki

etkileri göz önünde bulundurulduğunda, standartlaşma, öğrenci ve öğretim elemanı değişimi gibi olumlu etkilerinin olduğu yadsınamaz. AKTS uygulamaları, diploma eki, kalite güvencesi ajansı, dış değerlendirme gibi standartlaşmaya yönelik unsurlar, yükseköğretim sisteminin kendini yenilemesi açısından önemli avantajlar sağlamıştır. **Erasmus Programı** ile öğrenci ve akademik personel değişim programları daha etkin uygulanmaya başlamış hem Türk öğrenciler, Avrupa'da daha kolay eğitim alabilir hem de öğretim üyeleri uluslararası projelerde daha aktif yer alabilir hale gelmiştir. Ayrıca yurt dışından da birçok öğrenci ve öğretim üyesi Türkiye'deki üniversitelere gelerek, Türkiye'yi tanıma olanağı elde etmiştir.

Lisans, Yüksek Lisans ve Doktora şeklinde yapılandırılmış olan üç aşamalı eğitim sistemi, Bologna Süreci ile uyumlu hale getirilerek Avrupa standartlarına uyumluluğu sağlanmıştır. Ancak lisans düzeyindeki dört yıllık eğitim sistemi aynı kalmıştır. Bu değişimler diplomaların uluslararası düzeydeki tanınırlığı ve geçerliliğini artırırken, mezunların ilgili ülkelerde iş bulma olanaklarını olumlu yönde etkilemiştir.

Bu olumlu gelişmeler yanında, Türkiye'deki birçok üniversitede ekonomik ve alt yapı yetersizliklerinden dolayı ilgili sürecin uygulanmasında sorunlar yaşanmıştır. Tek tip eğitim sistemi diğer ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'de de eğitimin homojenleşmesine neden

AKADEMİK BÜLTEN

olmuş, akademik özgürlük ve ilgili üniversitelerin geleneksel olarak elde ettiği uzmanlaşma süreçleri göz ardı edilmiştir. Ayrıca üniversitelerin ticari bir mekanizmaya dönüşme riski, “üniversite” kimliğini zarar verir hale gelmiştir. Sonuç olarak Bologna Süreci, Türk yükseköğretim sisteminin Avrupa ile entegrasyonunu kolaylaştırmış, ancak uygulama sürecinde karşılaşılan zorluklar ve yerel koşulların yeterince dikkate alınmaması, bu sürecin olumsuz etkileri olarak ortaya çıkmıştır. Bu etkilerin en aza indirilmesi için süreçlerin yerel ihtiyaçlara uyarlanması ve daha dengeli bir uygulama yapılması gerekmektedir.

SONUÇ

Avrupa Birliği'nin kurulması ile birlikte başlayan yükseköğretim sisteminin standart bir yapıya kavuşturulması yönündeki çabalar 1999 yılında Bologna Süreci ile birlikte hayata geçirilmiştir. Üniversitelerin standartlaştırılması, eğitim sisteminin kalitesinin artırılması, üniversiteler arasında öğrenci ve öğretim elemanı değişiminin sağlanması, iş süreçleri için daha kaliteli işgücü yaratılması yönünde olumlu gelişmeler sağlanmıştır. Ancak üniversitelerin hatta ülkelerin kendine özgü yapılarının ortadan kalkması, üniversiteler içerisindeki kendine özgü uzmanlaşma yapılarının standartlaşma sonucu yok olmakla karşı karşıya kalması ciddi tehditler

oluşturmaktadır. Ayrıca birçok ülkede, ekonomik sorunlardan dolayı, üniversitelerin bu sürecin koşullarını yerine getirebilmesinde büyük güçlükler yaşanmaktadır.

KAYNAKLAR

Avrupa Birliği Başkanlığı (2022). Avrupa Birliği'nin Tarihçesi. 5 Ocak 2024 tarihinde https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-tarihcesi_105.html adresinden edinilmiştir.

Bologna Declaration (1999). "Joint Declaration of the European Ministers of Education." https://ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/1999_Bologna_Declaration_English_553028.pdf

YÖK (2024). Bologna Süreci Nedir? <https://uluslararasi.yok.gov.tr/uluslararasilasma/bologna/temel-bilgiler/bologna-sureci-nedir>

European Higher Education Area (EHEA)(2024). <https://ehea.info>

European Student' Union (2024). <https://esu-online.org>

Reinalda, B., & Kulesza, E. (2005). *The Bologna Process – Harmonizing Europe's Higher Education: Including the Essential Original Texts*. Verlag für Sozialwissenschaften.

Ritzer, G.(2000). Toplumun McDonaldlaştırılması. Ayrıntı, 2000

YAPAY ZEKÂNIN TOPLUMSAL RİSKLERİ

Doç. Dr. Şafak ETİKE

Yozgat Bozok Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü. safaketike@gmail.com

Yapay zekâ teknolojilerinin günlük hayatta hızla yaygınlaşması ve geniş toplumsal kitlelerin bu teknolojileri kullanmasına olanak tanıyan gelişmeler önemli riskleri de beraberinde getirmiştir. Bu riskler ve yapay zekânın neden olduğu ya da olabileceği sorunlar eleştirel bir şekilde tartışılmalı, toplumun tüm kesimlerinde bu teknolojilerin epistemik ve toplumsal riskleri hakkında farkındalık sağlanmalı ve yine geniş kesimlerin çıkarları ve talepleri doğrultusunda çözüm önerileri ortaya konmalıdır.

GİZLİLİK VE GÖZETİM SORUNLARI

Dezenformasyon ve Davranış

Manipülasyonu

Bu risklerin başında gizlilik ve gözetim sorunları gelmektedir. Kişisel ve özel verilerimizin kim tarafından toplandığı, bunların hangi amaçlarla kullanıldığına ilişkin kontrolümüz neredeyse ortadan kalkmıştır (Zuboff, 2021). Bunlara kimin erişebileceğini de bilmemekteyiz. Üstelik verilerimiz sadece toplanmamakta, bu verilerden yapılan analizler sonucu sadece dikkatlerimiz yönlendirilmeye çalışılmamakta, verilerimiz çevrimiçi ve çevrimdışı davranışlarımızı manipüle etmek için kullanılmaktadır. Belki “manipülasyon hep vardı, insanlar her zaman

yanlış yönlendirilmeye çalışılıyordu” diye düşünebilirsiniz. Ama insanlar ‘gözetim’ ve ‘kontrol’ karşısında hiçbir zaman bugün olduğu kadar savunmasız ve kendi iradelerini algoritmalara teslim etmek için hiç bu kadar ‘gönüllü’ olmamıştır. Zuboff’a göre bugün yapay zekâ aracılığı ile ortaya çıkan gözetim ve kontrol sorunlarını tüm insanlık tarihindeki gözetim ve kontrol sorunlarından benzersiz kılan da budur.

Yapay Zekâ Sistemlerinin Opaklığı

Yapay zekâ sistemlerinin insanların hayatlarını kolaylaştırmak üzere denetim ve gözetim dışında kullanıldığı alanları düşünelim. Bu sistemler kendilerini tasarlayanlar için bile birer kapalı kutudur (Floridi ve Taddeo, 2016). Programcısı bile sistemin veriler içerisinde hangi desenlerini kullanabileceğini gerçekten bilemez. Yani yapay zekânın verdiği sonuçlar, ya da verileri işleme süreci, bırakın kullanıcıları programcılar için bile şeffaf değildir. Ayrıca veriler önyargı ya da ayrımcılık içeriyorsa yapay zekâ araçları bunları yeniden üretir ve geniş kesimlerin kolayca kullanabildiği ChatGPT benzeri yapay zekâ destekli büyük dil modelleri bunları hızla yaygınlaştırabilir. Bu

sorunların önüne geçmek için yapay zekânın ‘açıklanabilir’ olması talep edilmektedir. Yani yapay zekânın hangi verileri nasıl işlediğinin açıklanması ve şeffaflık bu alanda oluşturulmaya çalışılan önemli etik standartlar arasındadır. Ama bu sorunlar her zaman öngörülebilir değildir. Kendine kendine öğrenen bir makine sistemi, bizzat tasarımcısı için bile sürpriz sonuçlar kendiliğinden tezahür edebilir.

SORUMLULUK VE HESAP

VERİLEBİLİRLİK SORUNLARI

Telif Haklarının Çiğnenmesi

Üstelik bir sorun ortaya çıktığında kimin sorumlu tutulacağı ya da kimden hesap sorulacağı da önemli bir sorun alanıdır. Yapay zekâ tabanlı sistemler örneğin fabrikada çalışan bir robot bir insanın ölümüne neden olduğu zaman, akıllı bir otomobil içerisinde insanlar varken hiçbir neden yokken kendini uçurumdan attığı zaman ya da insansız silahlar masum insanları katlederse kimden hesap sorulacağı, kimin hesap vereceği sorunu henüz çözülememiştir. Teknolojiyi tasarlayan mı, programcı mı, kullanan mı suçlu olacaktır? Ya da örneğin büyük veri tabanlarını tarayarak içerik oluşturan büyük dil modelleri ya da insan benzeri görseller, müzikler üreten üretici yapay zekâ kimlerin ürettiği içerikleri kullanmaktadır? Bu içerikler üzerinde telif

hakkı bulunanların haklarının çiğnenmesi sorunu nasıl aşılanacaktır. Örneğin tüm interneti ve çeşitli haber kuruluşlarının veri tabanlarını tarayan bir yapay zekâ algoritmasının yeni bir haber metni oluşturmak için veri olarak kullandığı haberleri yazan gazetecilerin ya da metin oluşturan yazarların telif hakları sorunu nasıl çözülecektir. Bu da önemle üzerinde durulması gereken sorunlardan biridir.

Karar Destek Sistemlerinin Ayrımcı ve Önyargılı Olması

Çalışma, adalet, sağlık, sosyal yardım gibi çok önemli ve hassas alanlarda kişilerin verilerini analiz ederek süreçleri kolaylaştıran yapay zekâ tabanlı karar destek sistemlerinin önyargılı ve ayrımcı davrandığı çok sayıda örnek yaşanmıştır (Dressel ve Farid, 2018; Eubanks, 2018). Algoritmaların Amazon’un işe alımlarında kadınlara, ABD cezaevlerinde potansiyel yeniden suç işleme oranlarını gösteren araştırmalarda siyahi suçlulara, sosyal yardım ve sosyal hizmet alanlara karar verilmesine yardımcı olmak üzere profil belirlenmesine destek olan sistemlerinin yoksullara ve göçmenlere önyargılı davrandığı, ayrımcılık yaptığı ve bu dezavantajlı kesimlerin önemli mağduriyetler yaşamasına neden olduğu bilinmektedir. Ayrıca yüz tanıma sistemlerinin yaptığı hatalar nedeniyle verilen haksız mahkûmiyet kararlarındaki artış bilimsel araştırmalarla ortaya konulmuştur. Karar destek

sistemlerinin önyargı ve ayrımcılıktan arındırılması en önemli meselelerimiz arasındadır.

Emek ve İstihdam Üzerindeki Etkileri

En önemli ve en can yakıcı sorunlar yapay zekânın istihdam üzerindeki etkileri ile ortaya çıkmaktadır. İşler giderek daha fazla otomasyona uğrarken giderek daha büyük işgücü istihdam dışında kalmaktadır. Üstelik yapay zekâ kendinden önceki teknolojilerden farklı olarak yeni iş alanları açmamaktadır. İstihdam dışında kalanlar için yeni iş alanlarının açılmaması, etik bir zorunluluk olan “adil bir geçiş” imkansız hale getirmektedir. Ayrıca yapay zekâ tabanlı üretim ve dağıtım sistemlerinin sağladığı hızlı, verimli, kişiselleştirilebilir üretim olanakları ile ortaya çıkan değer ve toplumsal refah geniş toplumsal kesimlere yayılmamakta tam tersine en zenginler ile diğerleri arasındaki kutuplaşma ve uçurum her geçen gün büyümektedir (Ford, 2018). Tüm bu gelişmeler, mevcut toplumsal eşitsizlikleri daha da büyütürken yeniden üretmektedir. Bu da toplumsal gerilimlerin ve çatışmaların artması anlamına gelmektedir.

Yapay zekâ teknolojileri emekçiler açısından sadece istihdam sorunu yaratmamaktadır. İş yerinde ve üretim noktası dışında çevrimiçi hayatlarında da denetim ve kontrolü arttırmak için sürekli çalışmaktadır. Örneğin Amazon

sosyal medya üzerinden dayanışmaya giren ve grev örgütlemeye çalışan işçileri yapay zekâ algoritmaları ile tespit ederek işten çıkarmıştır. Yapay zekânın üretimde verimlilik sağlayarak maliyetleri düşürmesi bunun da fiyatları düşürerek her şeyin bollaştığı ve alım gücünün yükseldiği, işçilerin makinelerin desteği ile çalışma saatlerinin azaldığı ve daha insanca yaşama koşullarına kavuştuğuna ilişkin ütopyik vaatler yerini distopik gerçeklere bırakmaktadır.

Sömürü, Ekolojik Riskler ve Sürdürülemez Çevre

Akıllı sistemlerin çalışması için çok önemli madenlerin çıkarılması sömürü ilişkileri içinde gerçekleşmektedir. Bunun için insanlar Afrika'nın bazı bölgelerinde örneğin Kenya'da bildiğimiz anlamda Ortaçağ'ı andıran kölelik koşullarında çalıştırılmaktadır. Gerekli parçaların üretilmesi ve montajında çalışan işçilerin çalışma koşulları da insanlık onuruna aykırıdır. İnsanların ve doğal kaynaklarımızın sömürülmesine dayanan bu ilişkiler sürdürülebilirliği tehdit etmektedir. Büyük veri merkezlerinde bulut sistemlerin ve sunucuların çalışabilmesi için gerekli elektrik ve temiz su miktarı devasadır. Büyük bir iklim ve çevre felaketi riski yapay zekâyı bu haliyle sürdürülebilir olmaktan çıkarmaktadır. Bu sistemlerin çalışması için gerekli mineral ve madenlerin dünyamız üzerinde tükenme riski bu teknolojileri kullananları uzayda maden arama

AKADEMİK BÜLTEN

çalışmalarını yoğunlaştırmaya zorlamaktadır. Dünyadan sonra uzayın da sömürü ilişkilerine tabi hale gelmesine neden olacak bu gelişmeler bunu sağlayan güçlerle sağlayamayan dünyanın geri kalanı arasındaki eşitsizlik uçurumlarını daha da derinleştirecektir.

EPİSTEMİK TEKNOLOJİ OLARAK YAPAY ZEKÂ VE YAPAY ZEKÂNIN YOL AÇTIĞI EPİSTEMOLOJİK SORUNLAR

Uzun vadede toplum ve birey açısından önemli sonuçlar doğuracak bir diğer sorun alanı yapay zekânın bilgiye erişim ve öğrenme süreçlerinde yol açtığı köklü değişimlerdir. ChatGPT gibi yapay zekâ tabanlı büyük dil modelleri, bilginin üretimi, yayılımı, paylaşımında hızlı ve kişiselleştirilmiş yani kullanıcıya ve amaca göre de farklılık gösteren özellikleri ile etkili olmuştur. Ancak bu araçların bilgi ve eğitim sistemlerinde hegemonik hale gelmesi, yalnızca teknik bir yenilik değil, aynı zamanda epistemolojik, etik ve toplumsal bir mesele olarak ele alınmalıdır. ChatGPT benzeri büyük dil modellerinin de etkisiyle yapay zekânın bilgiye erişimde ve eğitimde “tek kaynak” haline gelmesi önemli riskler doğurmaktadır.

Alvorado (2023) yapay zekânın bilgi üretim süreçlerinde baskın bir aktör haline gelmesinin, bilginin nasıl üretildiğini ve sunulduğunu yeniden şekillendirdiğine dikkati çekmekte, bu araçların yalnızca bilgiyi organize etmediğini,

aynı zamanda yeniden ürettiğini ve dönüştürdüğünü ifade eder. Alvorado, yapay zekânın diğer epistemik teknolojiler dahil diğer teknoloji türlerinden farklı olarak öncelikle tasarlanması ve geliştirilmesi açısından benzersiz bir epistemik teknoloji olduğunu söylemektedir. ChatGPT benzeri yapay zekâ tabanlı dil modellerinin epistemik bağlamlarda kullanılmak üzere tasarlanmış, geliştirilmiş ve uygulanmış olması yapay zekânın bilgi edinme, değerlendirme ve kullanma gibi bilgiyle ilgili durumlarda kullanılmak üzere özel olarak yaratıldığı ve öncelikle bilgiye dayalı görevler için programlandığı anlamına gelmektedir. Bu sistemler, bilgi üretmek, analiz etmek veya yorumlamak, yani bilgiyi işleyerek yeni anlamlar çıkarmak gibi bilgiyle doğrudan ilgili görevler için tasarlanmıştır. ChatGPT benzeri dil modelleri ile birlikte yapay zekâ bilginin ve dolayısıyla anlamların yeniden üretilip yaygınlaştırılmasında doğrudan rol oynamaya başlamıştır. Bu, yeni epistemik asimetriler ve otoriteler anlamına gelmektedir. Çoğunlukla batı merkezlerinde tasarlanan ve üretilen bu teknolojinin batının ideolojik tutumları ve çıkarları doğrultusunda geliştirilmesi önemli bir sorundur. Dezenformasyon bu alanla ilişkili olarak ortaya çıkan diğer önemli bir sorun olanıdır. Ancak Coeckelbergh’in (2022) işaret ettiği gibi yanlış bilgilerin epistemik balonlar yaratarak insanları bunların içerisine

AKADEMİK BÜLTEN

hapsetmesi, sadece, toplumda yanlış fikirlerin hakim hale gelmesine neden olduğu için değil, aynı zamanda bireylerin epistemik failliğini ve epistemik özerkliğini tehdit ettiği için demokrasi açısından risk oluşturmaktadır. İstatiklerin doğrudan ya da kategorileştirme veya öneri biçiminde kolay bir şekilde sunduğunda, nedensel ilişkiler arama olasılığımızın azaldığına dikkati çeken Coeckelbergh “Bilimsel bilgi bulmak genellikle bir çaba gerektirir, oysa bugün istatistiksel bilgi bize bol miktarda sunulmaktadır: bir arama sonucu, bir öneri, bir YZ algoritması tarafından desteklenen bir haber ya da sosyal medya aracılığıyla ulaşan bilgi şeklinde. Örneğin, COVID-19 pandemisi hakkında daha fazla bilgi arıyorsam, bir arama motoru veya dijital sosyal medya platformu tarafından kullanılan bir algoritma beni bu konuyu arayan insanlar ile komplo teorilerine inanan insanlar arasındaki istatistiksel bir korelasyona dayanan komplo teorilerine yönlendirebilir.” demektedir. Öyle görünüyor ki, öneriler ve sayılar mevcut olduğunda epistemik faillğe neredeyse ihtiyaç kalmamaktadır. Bu da demokrasinin en temel gereklilikleri olan bilgiye erişme, kendini ifade etme ve kamusal tartışmaya katılma pratiklerimizi geri dönülmesi güç biçimde tahrip etmektedir. Taraflı, ideolojik doğası ve yanlış bilgi üretme kapasitesi nedeniyle bir epistemik otoritenin talep ettiği asgari güveni

bile sağlayamayan bu teknolojiler bizi standart, basmakalıp içeriklere mahkûm etmektedir. Bu işleyiş biçimi eleştirel ve yaratıcı düşünmeyi zayıflatır. Bu da geleceğe ilişkin alternatif üretme kapasitemizi ortadan kaldırır.

Epistemolojik mimarinin değişmesi ile ilgili başka bir örnek olarak kamusal sorunlarla ilgili bilgi aldığımız haberleri düşünelim. Haberlerin kamusal fayda yerine ticari çıkarlarla yazılıp dağıtıldığı bir ortamda, okuyucunun tıklamasını, içerikte uzun süre kalmasını ve etkileşimde bulunmasını hedefleyen bir haber sistemi size kişiselleştirilmiş haberler sunacaktır. Ancak haberin bu şekilde atomize edilmesi toplumun genelini ilgilendirecek ortak meseleler hakkındaki kamusal tartışmayı da zayıflatacaktır (Beckett, 2019). O zaman bizi toplum yapan ortaklıkları nasıl sürdüreceğimiz de önemli bir sorudur.

SONUÇ

Yapay zekâ teknolojilerinin bireyi, toplumu ve geleceğimizi tehdit eden sonuçlarını görmek, bunlar hakkında eleştirel bir tartışma yürütmek bu riskleri önlemek bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu alanda riskleri elimine etmek için kamusal politikalar geliştirilmesi, geniş kitlelerin bu teknolojilerle ilgili farkındalık ve bilgi düzeyinin artırılması, bilgi çeşitliliğinin artırılması, etik standartların oluşturulması gibi önemli öneriler yapılmaktadır. Ancak en önemli

AKADEMİK
BÜLTEN

sorun bu teknolojilerin kimin tarafından hangi amaçlarla üretildiği ve kullanıldığıdır. Birkaç küresel teknoloji şirketinin ticari ve belki de başka amaçlarla da ürettiği sistemlerle hakim olduğu bu alanın kamu yararına, toplum yararına teknoloji tasarlayan bir alan haline getirilmesi temel meseledir. Temel insan hak ve özgürlüklerini merkeze alan, demokratik süreçleri korumaya çalışan ve güç dengesizliklerini ortadan kaldırmayı hedefleyen bir perspektif geliştirmeli ve alana hakim kılmalıyız. İşte yapay zekânın insan ve toplum için vadettiği güzel bir geleceğe ulaşma ümidi ancak o zaman ortaya çıkacaktır.

KAYNAKLAR

Alvarado, R. (2023). AI as an Epistemic Technology. *Science and Engineering Ethics*, 29(5), 32.

Beckett, C. (2019). New powers, new responsibilities: A global survey of journalism

and artificial intelligence. *London School of Economics*, 18.

Coeckelbergh, M. (2023). Democracy, epistemic agency, and AI: political epistemology in times of artificial intelligence. *AI and Ethics*, 3(4), 1341-1350.

Dressel, J., & Farid, H. (2018). The accuracy, fairness, and limits of predicting recidivism. *Science advances*, 4(1), eaao5580.

Eubanks, V. (2018). Automating inequality: How high-tech tools profile, police, and punish the poor. St. Martin's Press.

Floridi, L., & Taddeo, M. (2016). What is data ethics?. *Philosophical Transactions of the Royal Society A: Mathematical, Physical and Engineering Sciences*, 374(2083), 20160360.

Ford, M. (2018) Robotların Yükselişi: Yapay Zekâ ve İşsiz Bir Gelecek Tehlikesi, Kronik Kitap.